

EDUCATION IN A CHANGING SOCIETY

Nevelés egy változó társadalomban

Szerkesztette: Antonina Kłoskowska, Guido Martinotti

London – Beverly Hills 1977. 311 oldal

SADE Studies in International Sociology 11.

A VII. Szociológiai Világkongresszuson Neil Smelser a következő, némileg provokatív kérdéseket tette fel: Mi az oka, hogy az oktatási–nevelési intézmények, típusra és országra való tekintet nélkül, képtelenek az új társadalmi szükségleteknek megfelelni? Hogy lehetséges az, hogy szervezeti szempontból az iskolák nem képesek olyan differenciáltságot elérni, amilyent a tudományos-technikai forradalom korának társadalmá megkövetel, és ami – különösen a termelésben – más intézményekre jellemző?

A kérdések élénk vitát eredményeztek. A nevelési intézmények egy sajátos „szent” funkcióval rendelkeznek – írja Martinotti. Az iskolarendszer és általában a nevelés elé tűzött célok minden kor társadalmi értékrendszerének leglényegesebb elemeit tartalmazzák. Ezen értékek olyan széles skálán mozognak, hogy az átszarmaztatásukra hivatott intézményektől nem várható el a többiéhez hasonló teljesítmény. Így az iskola a modern társadalomban egyfajta egyházként kezd működni, kitermelve a maga papjait és eretnekeit. Az olyan célokért való harc, mint például az új, humanisztikus kultúra és a tudományos-technikai forradalom által „kitermelt” sajátos tudásanyag minél több embernek való átadása, az ipari munka elidegenedtségének ellensúlyozása, a hagyományos társadalmi gyakorlatba mélyen beágyazott szokások és morális beállítottságok megváltoztatása, az iskolarendszerek alapvetően *egalitárius ideológiájából* következnek. Az ellentmondás és a diszfunkciók abból adódnak, hogy ezekkel a „szent célokkal” ellentétben az iskola a *valóságban* a szelekcióra legalkalmasabb társadalmi gépezetnek bizonyult, amely az egyéneket képességeik és szociokulturális örökségük által meghatározva, és az ipari társadalom igényeinek megfelelően, elsősorban a termelésben betöltendő szerepükre készíti fel. Így az iskola a *termelési rendszersajátos leképeződése*, a munkaerő-piac pedig a két rendszer közti szabályozó mechanizmus.

Az oktatási rendszerek ezen belső ellentmondását taglalja a kötet első része. („Túl az egyenlőségen”). Ferge Zsuzsa történetileg vizsgálja a jelen feszültségek létrejöttét. A 18–19. században kialakult népiskolák – az ún. alulról építkező iskolarendszer – három funkcióját (a kulturális értékek átadásának felvilágosult humanista célkitűzését, az iparosodás során kialakuló új osztálykülönbségek ideológiai támogatását és a termelési szükségleteket kielégítő szakképzettség megszerzését) a régi, felülről építkező iskolarendszer meglévő keretei közé szorították. Az egymással konfliktusban álló funkciók így az iskolarendszeren belüli differenciálódáshoz (pl. a még ma sem igazán integrált középfokú szakképzés kialakulásához), a válságok és reformok állandó váltakozásához vezettek. Lassan bebizonyosodott, hogy az iskola nem képes a munkamegosztásból, egyenlőtlen tulajdonviszonyokból és elosztásból fakadó társadalmi feszültségeket feloldani. A szociális reformokba és az iskola szerepébe vetett hit megrendült, ugyanakkor világossá vált, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődé- sének okait az iskolán kívül kell keresni.

A kiábrándultság második hullámát az a felismerés gerjesztette, hogy az iskola a szakmára–hivatásra való felkészítésben sem elég hatékony. Nemcsak a szükséges gyakorlati készségekkel nem látja el a fiatalokat, hanem a munkamegosztás következtében fennálló különbségeket sem enyhíti. A reformok szegényes eredményei is azt bizonyítják, hogy a társadalom logikája határozza meg az iskolarendszer működését, így a nevelésszociológusok fő feladatai is adóttak: az adott iskolarendszer ismeretében a fejlesztés lehetőségeinek feltárása, a reformok nemkívánatos, indirekt módon érvényesülő társadalmi következményeinek jelzése, az iskolarendszer és a társadalmi struktúra kölcsönhatásainak feltérképezése.

Az utóbbiról – az *iskolarendszer és a társadalmi struktúra kapcsolatáról* – többféle megközelítésben olvashatunk. Különösen a fejlődő országokban jelentkezik a társadalmi hagyományokban gyökerező egyenlőtlenségek felszámolásának, új kulturális modellek megteremtésének igénye. *Indiában* például már közel harminc éve, hogy jogilag megszűntek az egyének munkamegosztásban elfoglalt helyét, „rituális státuszát” meghatározó kasztrendszert. Az évszázados kivettség azonban még ma is meghatározza az egykor az érinthetetlenek kasztjába tartozók sorsát. A kormány a volt sudrák

számára határozott előnyöket biztosít mind az iskolába való felvétel, mind a munkavállalás terén, számarányuknak megfelelő helyet fenntartva. Ennek ellenére a keretek betöltetlenek maradnak, részben az adminisztráció lazasága, az iskolában sem enyhülő kulturális hátrányok, egészségügyi alkalmatlanság miatt, részben a „felemelni” kívánt rétegek merevsége, önbizalomhiánya következtében. Az egykori érinthetetlenk társadalmi beépítésének a politikai és szociális intézkedések mellett az iskola az egyik leghatékonyabb eszköze.

A fejlődő országokra általában jellemzőbb helyzetet elemez Oliver A. Madu. A nigériai iskolarendszer funkcióját a *népesség kulturális- és életszínvonalának emelése, valamint egy hirtelen fejlődésnek indult gazdaság igényei határozzák meg*, A nemzeti egység megteremtése, az analfabétizmus felszámolása, az angol (a hivatalos nyelv) megtanítása speciális feladatokat jelent. Egy átfogó oktatási reform bevezetését azonban sok tényező nehezíti: a tárgyi és személyi feltételek – nem kis költséget igénylő – megteremtése, a tanterveknek az ország szükségleteihez való igazítása, a városi és vidéki iskolák kiálló különbségeinek megszüntetése, az iskolát elvégzők foglalkoztatásának megtervezése (hiszen eleinte túlképzésre kell számítani). Mégis szükség van arra, hogy az iskola elébe menjen a gazdaság igényeinek, még bizonyos egyenlőtlenségek létrehozása árán is.

A fejlett országokban is problémát jelent egyes rétegek az iskolázottság szintjében is megnyilvánuló, részben abból fakadó hátrányos helyzete, ám itt az egyenlőtlenségeket átmenetinek tekintik. Az oktatás kiterjesztését és a gazdasági növekedést egyaránt – az egyenlőség, vagy legalább is az egyenlő esélyek irányába mutató – fejlődésként értékelik, *elhanyagolva annak a ténynek a társadalmi rendszer lényegét érintő vetületeit, hogy az iskola a társadalmi osztályok rögzítésének fő eszköze*. Így az iskola egalitárius vagy demokratikus politikai elvek hangoztatása ellenére sem képes átalakítani az osztályellentétektől áthatott társadalmi struktúrát. E szemléletnek, és az ebből következő konfliktus alakulásának konkrét eseteit ismerjük meg az *italiai* munkásság továbbképzésének és a *kanadai* munkaerő-képzési programnak a problémáin keresztül, a kötet harmadik egységében (*„A tanuláshoz való jog egy átalakuló társadalomban”*). Az empirikus vizsgálatokon vagy statisztikai elemzéseken alapuló tanulmányok ugyanakkor azt mutatják, hogy bár a szocialista országok sem mentesek a társadalmi egyenlőtlenségektől és feszültségektől, mindenesetre közelebb állnak a humanista célok megvalósításához, és ebben a folyamatban éppen a társadalmi struktúra harmónikusabb jellege és a termelés szükségleteit közvetítő csatornák szerepe folytán az iskola is hatékonyabban vesz részt. (Vö. *Filippov, Mahler, Meier, Kupisiewicz* tanulmányával.)

A tudományos-technikai forradalom által létrehozott kultúra problémáival foglalkozik a *„Nevelés, tudományos ideológia és a munkaerőpiac”* című fejezet. A szerzők elemzik a természettudományos képzés és a társadalom viszonyát, a szakmai képzés iránt jelentkező új igényeket, a technológiai korszak etikai jellemzőit. *Lauwe* az egyik legizgalmasabb problémáival, a *humanizmus lehetőségeivel és a humán tudományok szerepével* foglalkozik. A konvergencia elmélettől és az Új Baloldal ideológiájától áthatva válaszol a posztindusztriális társadalmak fő ellentmondásait: a demokratizmus és liberalizmus álarcát felöltő kormányok totalitáriánus gyakorlatát, a technokráciának és a manipulációnak való kiszolgáltatottságot, a szociális egyenlőtlenségek és a fejlődő és fejlett országok közti szakadék okozta feszültséget, a környezetszennyezés és a biológiai forradalom fenyegetését. Kifejlesztnek-e egy újfajta humanizmust az adott körülmények között jelentkező vágyak és törekvések? Válaszként négy, szerinte a törekvéseket torzán tükröző, modellt ismertető: a technokrata, a naturalista, a tudományos humanizmus, és az ún. humanista idealizmus képletét. Ezek mindegyike szélsőséges megoldást kínál, az emberi élet szigorúan tudományos megszervezésétől a civilizáció teljes elvetéséig. A feladat ezzel szemben a felmerülő kérdések (elsősorban az egyes ember értékének) vizsgálata lenne, a viselkedési modellek, ideológiák, képviselői- és értékrendszerek, az életfeltételek és a gazdaság elemzésével, az emberi csoportoknak, mint az individuum és a társadalom közti közvetítő közegnek a megragadásával. A társadalomtudományok azonban elárulták azokat a humanista eszményeket, amelyek eléréséhez most szükségesek lennének, hiszen a hatalom birtokosai, „... a humán tudományokat cselekvési terük kiszélesítésére használják fel, és nem arra, hogy tevékenységüket megelőzően nagyobb egyetértést teremtsenek azokkal a társadalmi csoportokkal, akikért állítólag dolgoznak.” (129. old.) A humán tudományok szakértői így csak akkor válhatnak valóban egy emberségesebb társadalom „bábáivá”, ha vizsgálódásaik tárgyait (az embereket) egyben ezek alanyaivá is teszik, kizárva az eredményekkel való visszaélés lehetőségét; és ha a törekvések és vágyak feltárása után azt is meg tudják mondani, hogy milyen út vezet el az értelmes léthez.

A kötetben szereplő tanulmányok a társadalmi és kulturális háttér sokszínűségének köszönhetően az elméleti, módszertani megközelítések néha egészen különböző példáit adják. Az ideológiai téren és az értékelésben jelentkező konfliktusok természetesen nem oldódnak fel az egyes tanulmányokban, így a *kapitalista és szocialista országokból származó szerzők között minden oldalon megújuló, izgalmas vita tárul az olvasó elé.*

Közös jellemzője azonban valamennyi tanulmánynak a nevelésszociológia és a nevelési rendszerek kritikus megközelítése, egy olyan vizsgálati program kidolgozásának sürgetése, amely segítené az iskola társadalmi szerepének tisztázását, és reális fejlesztési stratégiák kidolgozását. Ez – a tudományos-technikai forradalom korában egyre sürgetőbb igény – a nevelésszociológiai vizsgálatok kiterjesztését igényli, olyan új ágak bevezetését, mint pl. a morál-szociológia, vagy a „törekvések” szociológiája. A kötet, ha talán nem is teljesen egységgé szerveződő, az ideológiai fejtegetésektől a statisztikai elemzésig mindent ötvözni próbáló kísérlet, ezt a széles körű átlátást, fejlesztésre orientált megközelítést szemléleteti és segíti.

Orbán Éva

AZ OKTATÓCSOMAG

Budapest 1979. Tankönyvkiadó. 147 oldal

Az elmúlt két évtized karakterisztikus pedagógiai „mozgalmaira” (programozott oktatás, audio-vizuális eszközök és komplex alkalmazások stb.) hazánk pedagógus társadalmi általában meglepő élnésséggel válaszolt. Az eljárások, módszerek gyakorlati kipróbálását, alkalmazását – néhány kivételtől eltekintve – azonban a jelentős fáziskésés jellemezte. Az oktatástechnológia, illetőleg annak szemléletével adekvát modellek kidolgozása esetében is úgy tűnt, hogy annak irodalma jelentősebb lesz, mint gyakorlata.

E feltételezés cáfolataként a Tankönyvkiadó megjelentette „A pedagógia időszerű kérdései” sorozat második köteteként „Az oktatócsomag” című kiadványt.

A könyv, négy, önmagában is teljes értékű műhelytanulmányt tartalmaz. A szerzők – *Falus Iván, Hunyady Györgyné, Takács Etel, Tompa Klára* – tevékeny részesei voltak annak a közös vállalkozásnak, amelynek eredményeként – az Országos Oktatástechnikai Központ irányításával és támogatásával – elkészült az első magyar oktatócsomag. A tanulmányokban nyomon követhetjük annak a többfázisú csoportmunkának egyes szakaszait, a tervezéstől a hatékonyságvizsgálatokig, amelyekről a szerzők – szakismeretüknek, érdeklődési körüknek megfelelően – tudósítanak.

A kötet anyagának magvát adó oktatócsomag elkészítése gyakorlati igényt elégített ki. Az Országos Oktatástechnikai Központ ugyanis 1975-ben, az új tantervet eszköztervezésének keretében, megbízta a szerzőket a tanulmányban is ismertetett oktatócsomag összeállításával. A gyakorlati igényeknek való színvonalas megfelelés, azonban elképzelhetetlen szakirodalmi előzményekre épülő, elméleti alapvetés nélkül. Ezért a szerzők a kötet első részében (11–50. old.), a téma hatalmas szakirodalmi anyagából, markáns és ugyanakkor differenciált vonásokkal foglalják össze az *oktatócsomag műfajának lényegét és jellemzőit*. A könyv e fejezetei elvi jelentőségűek, a magyarországi pedagógiai irodalomban előzmény nélküliek. E részek egészét áthatja az az oktatástechnológiai szemlélet, amely a korszerű didaktika oktatási folyamatról vallott felfogásából, a programozott oktatásból és az audio-vizuális eszközök alkalmazásából táplálkozik. E szemlélet jegyében megfogalmazott oktatócsomag és tartalmi jellemzőinek ismertetése, az oktatócsomag elemeinek, valamint a készítés és értékelés technológiai ütemtervének bemutatása, hézaggpótló.

A könyv e részleteiből az olvasó nemcsak az alapelveket ismerheti meg, hanem nyomon követheti az oktatástechnológiai szemlélet kialakulását és a mai formájáig való fejlődését. A szerzők ily módon nemcsak az együttgondolkodás élményét nyújtják az olvasónak, hanem az oktatócsomag elfogadásához szükséges szemléletmód kialakításával együtt alkalmat nyújtanak azoknak a fogalmaknak, kifejezéseknek az értelmezésére és rendszerbefoglalására, amelyek nélkül nehezen igazodhatnánk el az oktatócsomag eszközkészletének (a bemutatás és irányítás eszközeinek) ismertetésénél.